

A proaktivitás lehetőségei a munkacélú kizsákmányolás elleni küzdelemben¹

BEVEZETÉS

A kizsákmányolás, különösen a munkáltató által a munkavállalóval szemben megvalósuló kizsákmányolás a mindennapi diskurzus része, ugyanakkor a bűncselekményi kategória a hétköznapi értelemben vett „kihasználáshoz” képest többlettartalommal bír. A háztartási munka – például a takarítás, gyermek- vagy idősgondozás – során előforduló kizsákmányolást a közvélemény szürke zónának tekinti, ahol az erkölcsileg elfogadható és elfogadhatatlan gyakorlatok közötti határok elmosódhatnak, nemcsak hazánkban, de külföldön is.²

A munkacélú kizsákmányolás, a munkáltatással kapcsolatban elkövetett emberkereskedelem elleni küzdelem nem csak a magyar hatóságoknak okoz nehézséget. A jelenség komplexitása, az érdekelt felek megtalálása, az információszerzés és a bizonyítás más országokban is kihívások elég állítja a hatóságok tagjait³, például az alábbi ügyben is:

Egy bolgár pár gyümölcsöt és zöldséget takarított be egy franciaországi gazdaságban. A kihelyezésüket egy bolgár munkáltató intézte, az anyanyelvükön készült munkaszerződéssel, jogszerűen foglalkoztatták őket, és Franciaországban bejelentett tartózkodási hellyel és foglalkoztatási jogállással rendelkeztek. Az élet- és munkakörülményeik folytán ennek ellenére rendkívül súlyos kizsákmányolást szenvedtek el, és a fizetésüket csak hat hétre kapták meg, holott öt hónapon át napi 15–16 órát dolgoztak (a visszaútra szóló repülőjegy árát is levonták a bérükből).

* WINDT Szandra PhD, tudományos főmunkatárs, főtanácsos, Országos Kriminológiai Intézet

¹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Vö. FRA: *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. Summary*. European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna, 2015, 4, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-severe-labour-exploitation-summary_en_0.pdf

³ BALOGH Krisztina – WINDT Szandra: A munkáltatással összefüggésben elkövetett emberkereskedelem jellemzői elméleti és gyakorlati szempontból. *Belügyi Szemle*, 2022/2., 259–275. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.3>

Az ügyüket bejelentették az emberkereskedelem elleni nemzeti bizottságnál, ez utóbbi pedig felkérte a szervezett bűnözés elleni központi hivatal helyi egységét, hogy vizsgálja ki az ügyet, és előzze meg, hogy az említett bolgár munkáltató a jövőben is kizsákmányolja a munkaeőrt.⁴

A társadalmi-gazdasági változások mindig nyomot hagynak a foglalkoztatás szerkezetén, a munkaeő-piacon, azok szereplőinek megítélésén. Az öregedő, csökkenő létszámú európai társadalmak már évtizedek óta vendégmunkások segítségével igyekeztek ezekre a jelenségekre reagálni. Jelenleg Magyarországon is egy hasonló tendenciát figyelhetünk meg, amely mellett a foglalkoztatási modellek változása, alakulása is jelen van.⁵

Az emberkereskedelem jelenségével foglalkozó tanulmányok és az alapját szolgáló kutatások fókuszában jellemzően a szexuális kizsákmányolás áll. Sajnálatos tény, hogy hazánkban a munkacélú kizsákmányolásra, munkáltatással összefüggő emberkereskedelemre kevés figyelem hárul.⁶

A munkacélú kizsákmányolás hazai fő megjelenési formája az ún. házi szolgaság, a ház körüli munkáltatás, sok esetben emellett bűncselekmények, jogellenes cselekmények elkövetésére kényszerítés⁷. A ház körüli munkáltatás, a lakóhelyen történő kizsákmányolás az egyébként is látenciában lévő cselekményeket még inkább a négy fal közé rekeszti.⁸

A nemzetközi szakirodalom szerint a munkacélú kizsákmányolást jellemzően a harmadik ország állampolgárainak foglalkoztatása és az annak során történő kizsákmányolás jellemzi.⁹ A hazánkban már jelen lévő és várhatóan a

⁴ Az esetet az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) ismerteti.

⁵ Lásd erről bővebben GÖDÖR Zsuzsanna: Áldás vagy átok? A munka és a munkaeőpiac jövőjét meghatározó tényezők. *Deliberationes*, 2022/1., különszám, 44–54. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.K.SZ.44>

⁶ BALOGH K. – WINDT SZ. (2022): i. m.

⁷ WINDT Szandra: Elkövető és/vagy áldozat? Az emberkereskedelem áldozatai által kényszer/fenyegetés hatására elkövetett jogellenes cselekményekről. *Belügyi Szemle*, 2023/10., 1901–1914, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.15>

⁸ BALOGH K. – WINDT SZ. (2022): i. m.

⁹ Például a finnországi emberkereskedelem jellemzően munkacélú kizsákmányolás, amelynek során az egyébként legalísan az országban tartózkodó harmadik ország állampolgárai válnak áldozattá. Lásd: 2022 Annual overview of the National Assistance System for Victims of Human Trafficking. *Ihmiskauppa.fi*, 2022, <https://ihmiskauppa.fi/en/2022-annual-overview-of-the-national-assistance-system-for-victims-of-human-trafficking/>. Lásd továbbá DAVIES, Jon – MALIK, Hanna Maria – JOKINEN, Anniina – HAAPASAARI, Saara: Private and public co-operation in preventing and addressing corporate crime: the case of labour trafficking in the Finnish construction industry. *Crime, Law and Social Change*, 81(1), 2023, 301–319, <https://doi.org/10.1007/s10611-023-10110-0>; DAVIES, Jon – OLLUS, Natalia: Labour exploitation as corporate crime and harm: Outsourcing responsibility in food production and cleaning services supply chains. *Crime, Law and Social Change*, 72(1), 2019, 87–106, <https://doi.org/10.1007/s10611-019-09841-w>;

közeljövőben érkező vendégmunkások miatt szükséges egy rövid áttekintést adni a munkáltatással összefüggő tendenciákról, nemzetközi gyakorlatokról és a magyar lehetőségekről a kevés számú ügy ellenére is.

UNIÓS KITEKINTÉS

Az Európai Bizottság a 2011/36 EU irányelv eredményeinek vizsgálata miatt két évente, 2023-tól kezdve évente közöl adatokat az emberkereskedelemmel kapcsolatban. A legújabb adatokat 2024 januárjában publikálta az Eurostat.¹⁰ Eszerint a szexuális kizsákmányolás 2022-ben továbbra is a kizsákmányolás domináns formája volt (41,4%), bár az előfordulási gyakoriság a 2008–2022 közötti időszakban az utolsó évben volt a legalacsonyabb. Eközben a kényszermunka 2022-ben érte el a legmagasabb előfordulási arányt, a szintén 41,1 százalékot. Az uniós statisztikai adatok is utalnak arra, hogy a szexuális mellett a munkacélból történő kizsákmányolásos esetekre is egyre inkább fény derül. Ez hazánkban is így van, az Egységes Nyomozó hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS) alapján a regisztrált emberkereskedelmes bűncselekmények egyre nagyobb hányadában a munkáltatással összefüggő ügyek is előfordulnak 2020 óta. (Megemlítendő, hogy 2020. július elsejét követően az emberkereskedelem és a kényszermunka tényállás egyesült, amelynek szintén köszönhető, hogy ezen ügyek száma növekedett.)

2022-ben az Európai Unióban egymillió lakosra 23 emberkereskedelem-áldozatot regisztráltak, míg 2021-ben 16-ot. 2022-ben a legtöbb áldozatot Luxemburgban (119), Észtországban (65) regisztrálták, míg Magyarországon 23 főt. Az Eurostat kiemeli, hogy a 2022-ben regisztrált magas számok összefüggésben állhatnak az igazságszolgáltatás és a szociális rendszer kapacitásnövekedésével az áldozatok azonosítására, külön kiemelve, hogy „2021 óta Luxemburgban az emberkereskedelemmel kapcsolatos kötelező képzéseken részt vevő munkaügyi felügyelők proaktív hozzáállása több áldozat azonosításához vezetett”¹¹.

MALIK, Hanna Maria – VANTO, Johanna – LÄHTEENMÄKI, Liisa – VATJUS-ANTTILA, Jalo – DAVIES, Jon: A critical perspective on the administrative approach to crime prevention: The case of labour trafficking. *European Journal of Criminology*, 20(6), 2023, 1784–1803, <https://doi.org/10.1177/14773708221092330>; illetve FERNÁNDEZ GARCÍA, Mercedes – MOLINERO-GERBEAU, Yoan – SAJIR, Zakaria: ‘They think you belong to them’: migrant workers’ perspectives on labour exploitation in Spain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(15), 2023, 3976–3995, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2235896>.

¹⁰ Eurostat: Trafficking in human beings statistics, January 2024. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics

¹¹ Eurostat: Trafficking in human beings statistics, January 2024. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics#The_prevalence_of_labour_exploitation_is_almost_equal_that_of_sexual_exploitation

MUNKACÉLÚ KIZSÁKMÁNYOLÁS – KÉNYSZERMUNKA

A munkáltatással összefüggően fontos különbséget tenni a foglalkoztatási szabálytalanságok és a bűncselekmény között¹², éppen emiatt a luxemburgi-ak elkészítettek egy kiadványt a munkaügyi kizsákmányolás értelmezéséről és megkülönböztetéséről, az emberkereskedelem és a különösen kizsákmányoló munkakörülmények között, a munkáltatói szankciókról szóló irányelv értelmében.¹³

Az illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárokat foglalkoztató munkáltatókkal szembeni szankciókat az EU a 2009/52/EK irányelvében¹⁴ összegezte: ezt az irányelvet a be nem jelentett munkavégzés és a kizsákmányolás problémájának megoldására tett intézkedések kiegészítésének kell tekinteni. Ez az irányelv megfogalmazza azt is, hogy mik a különösen kizsákmányoló munkafeltételek:

„olyan munkafeltételek, a nemi vagy egyéb alapú megkülönböztetésből származó feltételeket is beleértve, amelyek *feltűnően aránytalanul* eltérnek a legálisan foglalkoztatott munkavállalók foglalkoztatási feltételeitől, amely eltérés például a munkavállalók egészségét és biztonságát érinti és sérti az emberi méltóságot.”¹⁵ (kiemelés a szerzőtől)

¹² Vö. az Egyesült Államokban is hasonló nehézségekkel küzdenek: DE VRIES, Ieke: Connected to Crime: An Exploration of the Nesting of Labour Trafficking and Exploitation in Legitimate Markets. *The British Journal of Criminology*, 59(1), 2019, 209–230, <https://doi.org/10.1093/bjc/azy012>; vagy az Egyesült Királyság gyakorlata alapján lásd DAVIES, Jon: Criminological reflections on the regulation and governance of labour exploitation. *Trends in Organized Crime*, 23, 2020, 57–76, <https://doi.org/10.1007/s12117-019-09370-x>.

¹³ Interpretation and distinction between labour exploitation in the context of trafficking in human beings and particularly exploitative working conditions under the Employers Sanctions Directive May 2022, https://orbi.lu.uni.lu/bitstream/10993/53821/1/EMN%20LU%20inform_Distinction-between-labour-exploitation-and-particularly-exploitative-working-conditions-THB.pdf. Vö. CRANE, Andrew – LEBARON, Genevieve – PHUNG, Kam – BEHBABANI, Laya – ALLAIN, Jean: Confronting the Business Models of Modern Slavery. *Journal of Management Inquiry*, 31(3), 2022, 264–285, <https://doi.org/10.1177/1056492621994904>.

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/52/EK Irányelve (2009. június 18.) az illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárokat foglalkoztató munkáltatókkal szembeni szankciókra és intézkedésekre vonatkozó minimumszabályokról. Lásd erről még: Európai Unió Alapjogi Ügynöksége által készített kiadványt. FRA: *Protecting migrants in an irregular situation from labour exploitation – Role of the Employers Sanctions Directive*. European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna, 2021, <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/employers-sanctions-against-exploitation>

¹⁵ 2009/52/EK irányelv, 2. cikk i) pont.

Ugyanakkor a 2011/36/ EU irányelv 2. cikk (3) bekezdése alapján:

„A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgásgót is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.”

A munkacélú kizsákmányolással kapcsolatos definíciók sokszínűsége is sok kérdést vet fel: a szolgaság, rabszolgaság, kényszermunka, munkacélú kizsákmányolás mind igyekszik e jelenség egyes jellemzőit lefedni, mégis azok különböző jelentés-tartalma nehézségeket okoz a nemzetközi összehasonlítás során. Erre jó példa az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) határozatainak indokolása, többek között a 2017. március 30-án született *Chowdhury és mások vs. Görögország* ügyében hozott határozat¹⁶, de említhetnénk az összes ügyet, amely az Emberi Jogok Európai Egyezménye 4. cikke (a rabszolgaság és a kényszermunka tilalmáról) alapján indult. Ezekben az ügyekben az EJEB igyekszik felvázolni a különbséget a szolgaság, a rabszolgaság, a kényszermunka és a munkacélú emberkereskedelem között,¹⁷ amelyek bemutatására e tanulmány nem tesz kísérletet.

A munkacélú kizsákmányolás az Európai Unión belüli emberkereskedelem áldozatainak 15 százalékát érinti a becslések szerint, a látencia nagyságát azonban felbecsülni sem tudjuk. Az Európai Bizottság szerint jóval magasabb lehet a munkáltatással elkövetett emberkereskedelem áldozatainak száma a regisztráltakéhoz képest, amely miatt hatékonyabb fellépést sürget a 2021–2025 közötti időszakra kidolgozott emberkereskedelem elleni stratégiájában (is).¹⁸ Ebben a Stratégiában fogalmazódik meg a Bizottság azon elvárása is, amely szerint a nemzeti hatóságokat ösztönözni kell arra, hogy fokozzák az együttműködést a munkaügyi felügyelőkkel, a szociális partnerekkel és az uniós ügynökségekkel, különösen az Europollal és – hatáskörén belül – az Európai Munkaügyi Hatósággal, hogy összehangolt és közös ellenőrzéseket végezzenek a magas kockázatú ágazatokban az áldozatok és kizsákmányolóik azonosítása érdekében. A be nem jelentett munkavégzés kezelését célzó – az Európai Munkaügyi Ható-

¹⁶ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-172701%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-172701%22]}) és KLEMENCICS Andrea: Az emberkereskedelem és kényszermunka. *Jogászvilág*, 2017. október 20., <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/az-emberkereskedelem-es-kenyszermunka/>

¹⁷ Lásd erről BALOGH K. – WINDT Sz. (2022): i. m.; CRANE et al. (2022): i. m.

¹⁸ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az emberkereskedelem elleni küzdelemre irányuló uniós stratégiáról 2021–2025, COM(2021) 171 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171&from=EN>. (a továbbiakban: Stratégia).

ságnál működő – európai platformon¹⁹ keresztül megvalósított, a tagállamok illetékes hatóságai és más szereplők közötti megerősített együttműködés az EU tervei szerint elő fogja segíteni a know-how összegyűjtését és az átadható gyakorlatok bemutatását, többek között a munkacélú kizsákmányolás áldozatává vált személyek azonosítása érdekében.

A Stratégia szerint az EU-ba irányuló embercsempészség és emberkereskedelem egyik fő mozgatórugója a szükséges jogállás nélküli foglalkoztatás lehetősége az EU-ban.²⁰

Kiemelendő, hogy 2009 óta a munkáltatókkal szembeni szankciókról szóló irányelv tiltja az illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok foglalkoztatását, beleértve az emberkereskedelem áldozatait is. Ebben a dokumentumban az EU minimumszabályokat állapít meg az irányelvet megsértő munkáltatókkal szemben a tagállamokban alkalmazandó szankciókra és egyéb intézkedésekre vonatkozóan, a Bizottság meghatározta ezek hatékonyságának felülvizsgálatát 2025-ig.²¹

A Stratégiában a Bizottság tervei között szerepel, hogy:

- kiértékeli, miként lehetne megerősíteni a munkáltatókkal szembeni szankciókról szóló irányelv hatékonyságát, többek között az emberkereskedelem áldozatainak védelme tekintetében;
- jogalkotási javaslatot terjeszt elő a fenntartható vállalatirányításról a hosszú távon fenntartható és felelős vállalati magatartás előmozdítása érdekében;
- a nemzetközi iránymutatásokkal és elvekkel összhangban iránymutatást nyújt a kényszermunka megelőzését célzó kellő gondossággal kapcsolatban;
- a tagállamokkal és a civil társadalmi szervezetekkel közösen megelőzési kampányt szervez, amellyel a magas kockázatú ágazatokat célozza.²²

¹⁹ *European Platform tackling undeclared work*. European Labour Authority, 2020, <https://www.ela.europa.eu/en/undeclared-work>

²⁰ Lásd még POPPI, Fabio I. M. – TRAVAGLINO, Giovanni A.: Parea non servin: strategies of exploitation and resistance in the caporalato discourse. *Modern Italy*, 24(1), (2019), 81–97, <https://doi.org/10.1017/mit.2018.42>; és CORRADO, Alessandra (ed.): *Is Italian Agriculture A 'Pull Factor' For Irregular Migration – And, If So, Why?* Open Society Foundations, 2018, <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/ba12312d-31f1-4e29-82bf-7d8c41df48ad/is-italian-agriculture-a-pull-factor-for-irregular-migration-20181205.pdf>

²¹ Stratégia (2021): i. m. 8.

²² Uo.

Az uniós országok tapasztalatai szerint a magas kockázatú ágazatok a következők: a mezőgazdaság, az építőipar, a vendéglátás, a takarítás, a háztartási munka, az erdőszet, a textilipar és a ruhaipar, az élelmiszergyártás.²³ Ezen tevékenységek nehezen ellenőrizhetők, szaktudás, nyelvtudás ezen munkák elvégzéséhez nem szükséges.

Az uniós tapasztalatok alapján a munkáltatással összefüggő szabálytalanságok megelőzésének első lépése a társadalmi tudatosság növelése, annak hangsúlyozásával, hogy a már említett „szürke zónába” tartozó, és egyébként általánosan elfogadott illegális foglalkoztatásokra is zero tolerancia vonatkozik.

Ezek mellett a jogalkalmazók a munkacélú kizsákmányolás eseteinek felgyömlítésére a hatályban lévő jogi és intézményi keret alapján – különös tekintettel a munkaügyi felügyelők vagy más állami hatóságok által végzett munkahelyi ellenőrzésekre – nagyobb figyelmet fordítanak, az ellenőrzés során a szabálytalanságok mellett a bűncselekményeket és az áldozatokat is felismerik, továbbítva az információt a társszervek részére.

Továbbá, a már azonosított áldozatok igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését elősegítő intézkedésekről, például célzott támogató szolgáltatásokról, vagy a saját ügyéről szóló tájékoztatásról, a sértetti jogairól, az eljáró jogalkalmazó tudjon és azt az áldozat számára is érthetően tovább is tudja adni.²⁴

A MAGYAR LEHETŐSÉGEKRŐL

Hazánkban a házi szolgásként ismert munkáltatással összefüggő emberkereskedelem a jellemző, az elmúlt évtizedben alig azonosítottak a magyar hatóságok munkáltatással kizsákmányolt harmadik ország állampolgárt.

Milyen lehetőségeink vannak e gyakorlat megváltoztatására, a más területen meglévő látencia csökkentésére? Például a magas kockázatú ágazatokban működő vállalkozások érdekeltté tételével, valamint a különböző munkavállalókkal kapcsolatba kerülő hatóságok tagjainak képzésével, a számukra kidolgozott ellenőrző lista (ún. *check-list*) kialakításával, amely segít(het)i az emberkereskedelem áldozatainak felderítését és a feltételezett bűncselekmények társszervek felé történő bejelentését.

Az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság (OIF) munkavállalás célú tartózkodási engedélyt ad a hazánkban munkát végezni kívánó harmadik or-

²³ Lásd Stratégia (2021): i. m.; A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti harmadik jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről COM(2020) 661 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0661>; továbbá FRA (2015): i. m.

²⁴ Vö. FRA (2015): i. m. 3.

szág állam polgárának, amely eljárás során, ha nem kiemelt foglalkoztató útján elektronikusan, hanem személyesen járnak el, a lehetséges áldozatok felismerésére sor kerülhet.

Az OIF mellett az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság is azonosítást végző szerv, amelynek tagjai azonosító beszélgetéseket folytat(hat)nak le,²⁵ azonban a gyakorlatban erre kevés példa akadt 2013. július elseje óta.

Annak ellenére rendkívül kevés az eset, hogy a rendőrség és a (jelenleg) a Nemzetgazdasági Minisztériumhoz tartozó foglalkoztatás-felügyelet havi rendszerességgel közös munkaügyi ellenőrzéseket végez egy együttműködési megállapodás alapján (annak 2021. decemberi hatálybalépésétől kezdve, amely hatályát veszítette 2023 decemberében, de 2024 tavasza óta egy határozatlan időre szóló megállapodás alapján a jövőben is folytatódik).

A havi rendszerességgű ellenőrzések dacára kevés áldozat azonosítására került sor. Ez részben arra vezethető vissza, hogy az áldozattá válás jellemzőiről, ezek felismeréséről nem kaptak elegendő információt az ellenőrzésen részt vevő rendészeti szolgálati ágból szolgáló rendőrök és a foglalkoztatás-felügyelők.

A munkacélú kizsákmányolással kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az a szabálytalan foglalkoztatástól eltérő jelentéssel, tartalommal bír, amely ellenőrzésére a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság tevékenységéről szóló 115/2021. (III. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: kormányrendelet) alapján a foglalkoztatás-felügyelet végez ellenőrzést. A kormányrendelet 5. § (1) bekezdése alapján a „foglalkoztatás szabályszerűségének ellenőrzése körében a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság ellenőrzése a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyt szabályozó jogszabályok minimumkövetelményeinek foglalkoztató általi megtartására terjed ki”. Az 5. § (2) bekezdése értelmében a foglalkoztatás-felügyeleti hatósági ellenőrzés szempontjából minimumkövetelménynek kell tekinteni:

²⁵ A 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet 1. § 1. pont: *Azonosítást végző szerv: az egészségügyi szolgáltató, az egészségügyi államigazgatási szerv, a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltató, a köznevelési intézmény, a rendőrség, a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság, a konzuli tisztviselő, az idegenrendészeti hatóság, a menekültügyi hatóság, az áldozatsegítő szolgálat, az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat (a továbbiakban: OKIT), a pártfogó felügyelői szolgálat és a jogi segítségnyújtó szolgálat.* 1. § 2. pont: *Azonosító beszélgetés: az emberkereskedelem áldozataként történő beazonosítást célzó beszélgetés az 1. mellékletben meghatározott azonosító adatlap segítségével.* 2. § (1) bekezdés: *Amennyiben az azonosítást végző szerv hatáskörébe tartozó eljárása során vagy egyébként olyan magyar állampolgárra, vagy a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyre vonatkozóan, akiről alappal feltehető, hogy az emberkereskedelem áldozata, ezen helyzetről hivatalos tudomást szerez vagy azt egyébként észleli, vele azonosító beszélgetést folytat le.* (kiemelések a szerzőtől)

- „a) a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítése körében
- aa) a jogviszonyt létesítő jognyilatkozat alakszerűségére és kötelező elemeire,
 - ab) a jogviszony létesítésével kapcsolatos életkori feltételekre, a gyermekmunka tilalmára,
 - ac) a jogviszonyt létrehozó szerződés kötelező tartalmi elemeire,
 - ad) a foglalkoztató, valamint a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 297. §-a szerinti jogosult írásbeli tájékoztatási kötelezettségére,
- b) a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítésével, megszűnésével, megszüntetésével összefüggő bejelentési kötelezettségre,
- c) a nők, a fiatal foglalkoztatottak és a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatos külön rendelkezésekre,
- d) a munka- és pihenőidőre,
- e) az ellenérték megfizetésére,
- f) a jogviszony megszűnésével összefüggő igazolás kiállítására és kiadására, valamint az elszámolás megtörténte, valamint
- g) a munkaerő-kölcsönzésre, valamint a munkaerő-kölcsönzési tevékenység végzésére,
- h) a harmadik országbeli állampolgárok magyarországi foglalkoztatásának engedélyezésére, illetve a harmadik országbeli és a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező állampolgárok foglalkoztatására, ideértve a harmadik országbeli állampolgár minősített kölcsönbeadónál történő foglalkoztatására, a harmadik országbeli állampolgár felé fennálló kötelező tájékoztatásra vonatkozó szabályok megtartását.

E rendelkezések alapján számos olyan, a későbbi büntetőeljárás során is hasznos információt rögzíthetnek az ellenőrzés során, amely a sértettek kíméletét és csak az ő vallomásukra épülő tényállást is tárgyi bizonyítékokkal támaszthatná alá. Biztosítják továbbá azt is, hogy ne csak a harmadik állam polgárának sérelmére megvalósított munkáltatással elkövetett emberkereskedelemre derüljön fény.

A PROAKTIVITÁS TOVÁBBI LEHETŐSÉGEI A MUNKACÉLÚ KIZSÁKMÁNYOLÁS MEGELŐZÉSE ÉRDEKÉBEN

A magyar tapasztalatok alapján igen kevés esetben sikerült az ellenőrzés során a munkavállalók között emberkereskedelem áldozatát azonosítani. Ennek oka az ismeret, a tapasztalat hiányában keresendő, továbbá rendkívül alacsony országos szinten a foglalkoztatás-felügyelők száma, szervezetileg a kormányhivatalokhoz tartoznak és bár kapnak képzést az áldozatazonosító beszélgetésről, további érzékenyítő, áldozatközpontú képzésben nem részesülnek. A magyar gyakorlat, tapasztalat hiányában a már jó gyakorlatokkal rendelkező nemzeti, de különösen a finn képzési anyagok adhatnak némi kapaszkodót abban,

hogyan ki az áldozat, őt hogyan lehet egy ellenőrzés során felismerni.²⁶ A külföldi tapasztalatok alapján a *foglalkoztató* (a vállalat/cég), a *foglalkoztatott* és a *foglalkoztatás* körülményei mind rendelkezik(nek) olyan jellemzőkkel, amelyek egyenként nem jelentik egyértelműen a munkáltatással elkövetett emberkereskedelem bűncselekményét, de arra utaló jelként további információk beszerzésére, ellenőrzésre, esetleg büntetőeljárás elrendelésére okot adó gyanúra felhívhatja a figyelmet.

A FOGLALKOZTATÓ, A VÁLLALAT JELLEMZŐI

A törvényes vállalatok (kereslet) és munkavállalók (kínálat) jellemzőiben rejlő kockázati tényezők proaktív vizsgálata alapvető fontosságú a munkacélú kizsákmányolás eseteinek (lehetőség szerint azonnali) azonosításához. A hatóságok – az EU-ban és azon kívül is – csak e kockázatok átfogó megértése és nyomon követése révén tudják hatékonyan felderíteni, megelőzni és enyhíteni a munkacélú kizsákmányolásnak a gazdasági versenyre és a munkavállalók jogaira gyakorolt hatását.

Az alábbiakban röviden ismertetett kockázati mutatók csupán olyan figyelmeztető jelzések, amelyek a munkacélú kizsákmányolás kockázatára utal(hat)nak, ami további vizsgálatot és intézkedést igényel. Egy vagy több kockázati jelző megléte sem feltétlenül jelenti azt, hogy egy törvényesen működő cég munkacélú kizsákmányolást valósít meg, vagy egy munkavállaló munkacélú kizsákmányolás áldozata.

A nemzeti és nemzetközi szervek munkacélú kizsákmányolás felszámolására történő erőfeszítései középpontjában korábban a szervezett bűnözői csoportokhoz és az egyéni elkövetőkhöz kapcsolódó cselekmények álltak.²⁷ Az utóbbi évek egyik legfontosabb tanulsága, hogy a munkacélú kizsákmányolásból hasznot húzó szereplők nem korlátozódnak a bűnszervezetekre²⁸: sőt a nemzetközi tapasztalatok szerint ez a gazdasági haszonszerzés által motivált vállalati

²⁶ YLINEN, Pekka – JOKINEN, Anniina – PEKKARINEN, Anna-Greta – OLLUS, Natalia – JENU, Katja-Pia: *Uncovering labour trafficking. Investigation tool for law enforcement and checklist for labour inspectors*. HEUNI, Helsinki, 2020, <https://heuni.fi/-/report-series-no.-95a#629898f0>; CONFINE: *Towards operational cooperation on local administrative financial investigations in the fight against human trafficking*. MANUAL ISF-FUND 1/01/2017 31/12/2018, 2018, http://eucpn.org/sites/default/files/document/files/confine_manual_eng.pdf; JOKINEN, Anniina – OLLUS, Natalia – PEKKARINEN, Anna-Greta: *Review of actions against labour trafficking in Finland*. HEUNI, Helsinki, 2023, <https://heuni.fi/-/report-series-99b>

²⁷ DAVIES, J. (2019): i. m.

²⁸ DE VRIES, I. (2019): i. m.

bűnözés egyik formája.²⁹ A legálisan működő cégek gyakran tudatosan, néha azonban tudtukon kívül is megvalósítják a munkacélú kizsákmányolást, tisztességtelen gazdasági előnyökhöz jutva, amely torzítja az üzleti környezetet, a(z uniós) versenyt.³⁰

A legálisan működő cégeknél a *színlelt munkaszerződések*³¹ általában számos (látszólagos) előnnyel járnak a foglalkoztató és a foglalkoztatott számára. Például tisztességtelenül növeli a vállalat versenyelőnyét azáltal, hogy csökkenti a felmerülő költségeket (bérek és társadalombiztosítási járulékok alacsonyabb vagy elmaradó összegével), az egészségügyi és biztonsági kötelezettségeket, az adókat, és növeli a munka és a szervezeti rugalmasságot. Ennek eredményeként a munkacélú kizsákmányolást folytató vállalat tisztességtelen gazdasági előnyre tesz szert, és torzítja a versenyt a szabadpiacon.³² Emellett üzleti szempontból a *kiszervezés* legális és hasznos gyakorlat a munkaerőköltségek csökkentésére, ha például nincs olyan rendszeres munka, amely indokolná az állandó alkalmazottak megtartását. A külső szereplők bevonása azonban növeli a munkacélú kizsákmányolás lehetőségét.³³ A szerződéses közvetítők ugyanis jellemzően alacsonyabb költséggel működnek, és később még alacsonyabb költséggel adhatnak alvállalkozói szerződést más szolgáltatóknak. Ráadásul minél összetettebb ez az ellátási lánc, annál nehezebb a munkacélú kizsákmányolás és esetleges eseteinek nyomon követése.³⁴

A munkacélú kizsákmányolásban tudatosan vagy akaratlanul részt vevő vállalatok gyakran hosszú és összetett ellátási láncokkal rendelkeznek, amelyek gyakran elrejtik a kizsákmányolást és az illegális pénzmozgásokat a lánc alsóbb

²⁹ DAVIES, J. – OLLUS, N. (2019): i. m.

³⁰ Uo.

³¹ Vö. BODNÁR Lilla: Színlelt szerződés a bíróság gyakorlatában. *Jogászvilág*, 2015. január 28., <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/szinlelt-szerzodes-a-birosag-gyakorlataban/>

³² OLLUS, Natalia: *From forced flexibility to forced labour: The exploitation of migrant workers in Finland*. HEUNI, Helsinki, 2016, <https://heuni.fi/-/report-series-84>

³³ CORBANESE, Valli – ROSAS, Gianni: Policies to prevent and tackle labour exploitation and forced labour in Europe. International Labour Organization, Rome, 2021, <https://www.ilo.org/media/377536/download>; CLARKE, Thomas – BOERSMA, Martijn: Global Corporations and Global Value Chains: The disaggregation of corporations? In: CLARKE, Thomas – O'BRIEN, Justin – O'KELLEY, Charles R. T. (eds.): *The Oxford Handbook of the Corporation*. Oxford University Press, Oxford, 2019, 318–365, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198737063.013.18>

³⁴ CASPERSZ, Donella – CULLEN, Holly – DAVIS, Matthew C. – JOG, Deepti – MCGAUGHEY, Fiona – SINGHAL, Divya – SUMNER, Mark – VOSS, Hinrich: Modern slavery in global value chains: A global factory and governance perspective. *Journal of Industrial Relations*, 64(2), 2022, 177–199, <https://doi.org/10.1177/00221856211054586>

részein.³⁵ Ezek alapján különösen figyelemfelkeltőnek kell lennie, ha az adott cégnél magas a kiszervezett munkavállalók száma, ugyanakkor alacsonyak a személyi költségek, valamint, ha korábban már büntetőeljárás alá vont, rossz „hírnevű” cégről van szó.

Egy vállalat átfogó kockázatértékelésének elvégzéséhez fontos ellenőrizni, hogy az összes kapcsolt vállalkozásra vonatkoznak-e olyan korábbi végrehajtási rendelkezések vagy szerepeltek-e olyan kedvezőtlen újságcikkekben, amelyek potenciálisan jelzik a szürke- vagy feketegazdasághoz való kapcsolódás kockázatát.

Kockázati tényezők:

1. Kockázatos területeknek való kitettség
2. Magas kockázatú gazdasági ágazat

Bár nincsenek olyan gazdasági ágazatok, amelyek mentesülnének a kizsákmányolástól, a jelenség néhányat jobban érint, így például azokban az ágazatokban, ahol a foglalkoztatás gyakran a munkaerő-igényes, alacsony képzettséget igénylő, alulfizetett és bizonytalan munkakörök túlsúlya jellemzi, amelyeket gyakran az uniós tagállamok állampolgárai nem szívesen vállalnak már el.³⁶

3. Minőségellenőrzési tanúsítványok hiánya

A munkacélú kizsákmányolás kiszervezésének alapjául szolgáló illegális gyakorlatok megértéséhez elengedhetetlen a szerződött vállalatok jellemzőit, valamint az alvállalkozói mechanizmusokat is figyelembe venni³⁷, amelyek szintén további kérdéseket vetnek fel például:

- újonnan bejegyzett cég,
- szokatlan földrajzi koncentráció (olyan tevékenységet végez a cég papíron, amelyre ott nincs lehetőség),
- csődbe ment vállalatokkal való kapcsolatok,
- a részvénytulajdonosokról szóló információk hiánya,
- a cég vezetői nagyon messze laknak a vállalat bejegyzett telephelyétől.

³⁵ CRANE, Andrew – LEBARON, Genevieve – ALLAIN, Jean – BEHBAHANI, Laya: Governance gaps in eradicating forced labor: From global to domestic supply chains. *Regulation & Governance*, 13(1), 2019, 86–106, <https://doi.org/10.1111/rego.12162>

³⁶ Lásd például a szállodaipart is az Egyesült Királyságban: BULLOCK, Karen – DI DOMENICO, MariaLaura – MILLER, Graham – SHIRGHOLAMI, Zahra – WONG, Yen Nee: Under the radar? Modern slavery and labour exploitation risks for the hotel industry. *Tourism Management*, 102(104857), 2024, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2023.104857>

³⁷ BATTISTELLI, Stefania – CAMPANELLA, Piera.: Subcontracting Chain and Working Conditions in Italy: Evidence from the Food and Meat Industry. *Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej*, 27(2), 2020, 135–145, <https://doi.org/10.4467/25444654SPP.20.013.11951>

A FOGLALKOZTATOTT: HA A MUNKAVÁLLALÓ ÁLDOZAT

Emberkereskedelem áldozatává bárki válhat, igaz ez a munkáltatással összefüggőre is: minden korosztályú férfiakat, nőket és gyermekeket is kizsákmányolhatnak. Egyesek azonban sajátos jellemzőik miatt kiszolgáltatottabbak, mint mások. A mai napig azonban az azonosítási folyamatot akadályozza a rendszerszintű eljárások hiánya, mivel gyakran sem a szervezetek, sem a hatóságok „nem rendelkeznek egyformán fejlett mutatórendszerrel”³⁸, amellyel azonosítani tudnák az áldozatokat.

A Nemzeti Munkaügyi Hivatal 9/2013. számú tájékoztatója az emberkereskedelem áldozatainak azonosításának rendjéről tartalmazza a kormányrendelet alapján a munkavállaló emberkereskedelem áldozata voltára utaló jelek egy részét:

- A feltételezett áldozat valószínűleg gyermekkorú.
- A végzett munka jellegének nem megfelelő ruházat.
- Annak jelei észlelhetők, hogy a személy szabad mozgását korlátozzák, ellenőrzik.
- A munkahely azonos a szálláshellyel.
- A munkavállaló nem tudja a szállása és/vagy munkahelye címét.
- A munkavállaló munkaideje (tevékenység végzésének időtartama) kirívóan hosszú.
- Fizetés egy részének vagy egészének elvonása.
- Az azonosításba bevont személy abban a hiszemben van, hogy tartozik a munkaadójának.

A munkavállaló személyes jellemzői és fizikai megjelenése is olyan további támpont lehet, amelyek felismerése minden eljáró szerv tagjának az áldozat státusz megállapításához segítséget nyújt(hat):

- a foglalkoztatott illegális migráns vagy kitoloncolási végzéssel rendelkező személy státusza,
- a foglalkoztatotton látható fizikai sérülések jelei, amelyek az ellenőrzési intézkedések eredményének tűnnek,
- a foglalkoztatotton pszichológiai stressz és a bántalmazás jelei láthatóak,
- a foglalkoztatott személyazonosító okmányainak hiánya, illetve hamis vagy hamisított okmányok megléte,
- a foglalkoztatott nem ismeri a magyar nyelvet,

Ha a „munkavállaló” 18 év alatti, további rájuk vonatkozó speciális indikátorok merülhetnek fel:

³⁸ VILLACAMPA, Carolina: Challenges in assisting labour trafficking and exploitation victims in Spain. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 71(100563), 2022, 9, <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2022.100563>

- ha a gyermek iskolakötelezett korú, de nem jár iskolába,
- a gondviselő hiánya,
- kábítószer használata,
- foglalkoztatása családi vállalkozás(ok)ban történik.

Ezek megismerése, feltárása hozzájárulhat ahhoz, hogy az emberkereskedelem 18 év alatti áldozatát azonosítani tudja az eljáró jogalkalmazó.

FOGLALKOZTATÁSI FELTÉTELEK

A munkáltató és a munkavállaló mellett a foglalkoztatási feltételek során is lehetnek olyan jelek, amelyek az esetleges szabálysértésen túlmutató kizsákmányolásra utalnak, például:

- a munkaszerződés hiánya,
- a különösen hosszú munkaidő,
- az aránytalanul alacsony bérfeltételek,
- a munkavállaló nem megfelelő biztonsági és higiéniai körülményeknek való kitettsége a munkahelyen,
- az önrendelkezési szabadság megvonása vagy korlátozása,
- a munkavállalás érdekében vállalt adósságok és a megkeresett pénz teljes vagy részleges elmaradása.

Ezek feltárása, jelenléte, rögzítése fontos bizonyíték lehet a későbbi büntetőeljárás során.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az emberkereskedelem annak ellenére, hogy jelentős erőfeszítéseket tesznek a magyar és az európai jogalkalmazók a megfékezésére, továbbra sem csökken, sőt a képzések, az esetmegbeszélések, a közös gondolkozás eredményeképpen egyre több ügyre derül fény, ez igaz a munkacélú kizsákmányolásra is. Ugyanakkor bár hazánkban a házi szolgaság módszerei ismertek egyelőre, a foglalkoztatás során megvalósuló kizsákmányolásra is fel kell készülnünk, annak ellenére is, hogy talán nincs olyan munkavállaló, aki valaha ne érezte volna azt, hogy őt a munkahelyén „kizsákmányolták”. Ugyanakkor a foglalkoztatás szabálytalanságai és a már tényállásba ütközően megvalósuló munkáltatással elkövetett emberkereskedelem a jogalkalmazók részéről is más tudást, ismeretet igényel, nemcsak a rendőröktől (és ügyészekről), hanem az ellenőrzések során eljáró idegenrendészeti alkalmazottaktól és a foglalkoztatás-felügyelőktől is.

A munkáltatással elkövetett emberkereskedelem profitorientált bűncselekmény, amelyet rendkívül nehéz úgy elkövetni, hogy ne hagyjon pénzügyi nyomot maga után: üzleti modellje a munkaerőköltségek minimalizálása kö-

rül forog a profit maximalizálása érdekében³⁹. Jó gyakorlatként szolgál a finn HEUNI szervezet munkássága; ők a munkacélú kizsákmányolás pénzügyi modelljét igyekeztek feltárni a három balti állam és Bulgária gyakorlatán keresztül 2018 és 2020 között megvalósuló programjukban.⁴⁰

Többet kell tenni azon a területen is, hogy az áldozatok lehetőséget és bátorítást kapjanak ahhoz, hogy a munkacélú kizsákmányolást bejelentsék a foglalkoztatás-felügyelet vagy a rendőrség felé. A Bizottság elvárása szerint az uniós tagállamoknak arra kell törekedniük, hogy a büntető igazságszolgáltatás igénybevétele vonzóbb és járhatóbb út legyen az áldozatok számára, kiemelve, hogy a büntetőeljárás során vagy azt követően nyújtott visszamenőleges kifizetés és kártérítés csak egy a fontos tényezők sorában.⁴¹

Az Európai Bizottság szerint szükséges a tagállamoknak növelni a munkaügyi ellenőrzések és/vagy a szociális partnerek kapacitását, valamint az is, hogy segítsék elő az áldozattá vált személyek azonosítására és az elkövetők bíróság elé állítására irányuló szervezetek közötti együttműködést.⁴² Az ORFK és a Nemzetgazdasági Minisztérium között határozatlan időre szóló közös ellenőrzésre vonatkozó megállapodás ehhez nyújt segítséget, ugyanakkor képzés, tréning is elengedhetetlen, amelyben a reményeink (és terveink) szerint az Országos Kriminológiai Intézet is részt vehet⁴³.

³⁹ JOKINEN, Anniina – OLLUS, Natalia (eds.): *Shady business. Uncovering the business model of labour exploitation*. HEUNI, Helsinki, 2019, <https://respect.international/wp-content/uploads/2020/05/Shady-business-Uncovering-the-business-model-of-labour-exploitation.pdf>

⁴⁰ FLOW: *Flows of illicit funds and victims of human trafficking: uncovering the complexities 2018–2020*, <https://heuni.fi/-/flow>. Hasonló célt szolgált egy másik uniós forrásból megvalósult projekt is; UNCHAINED: *Untangling the trafficking chain. Disrupting the financial business model of trafficking*, <https://unchainedproject.eu/>. Ezek mellett két további nemzetközi projektet érdemes megemlíteni a munkacélú kizsákmányolással kapcsolatban; TRAFFLAB: *Trafficking: A Labor Perspective* project; <https://www.trafflab.org/>; és a TRACE: *TRafficking as A Criminal Enterprise* elnevezésű; <https://trilateralresearch.com/work/trace>.

⁴¹ FRA (2015): i. m. 15.

⁴² Stratégia (2021): i. m. 10.

⁴³ Az ún. INVERT projekt keretén belül, erről lásd bővebben <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/projektek> és a <https://invert-project.eu/> honlapon.